

HD₂. V té době dochází ve Slezsku k rozvoji bronzové i železné metalurgie (srov. výzkumy v Grzybianach, Wicinie aj.), k oslabení vztahů ke střednímu Podunají a naopak k oživení kontaktů se západohalštatským světem. V kulturní sféře se dospívá k výrazným změnám: na pohřebištích se prosazují výhradně chudé popelnicové hroby, zanikají specializované hrncířské dílny HC (malovaná keramika), nádoby však zachovávají staré výrobní tradice.

Prerušení vývoje dlouhodobých lužických pohřebišt na počátku HD v jižní části Horního a Středního Slezska (oderské levobřeží) patrně souvisí se skytskými nájezdy; lužické lidstvo tu bylo zřejmě skutečně silně decimováno, ale jeho zbytky přežily až na sám konec HD, kdy se v archeologických pramenech hlásí výrazně zvláště v jižní části Horního Slezska; zde se dožívají příchodu Keltů v LB₁. Také v pravobřežní části Středního a Horního Slezska lze pozorovat na počátku HD značný neklid: vedl k ukládání zvýšeného počtu kovových depotů, což bylo asi zapříčiněno jednak již posuny vlastního lužického lidu, jednak příchodem lidu pomorské kultury, který ještě v průběhu HD ovládl terény severní části Dolního a Středního Slezska; později, již v době laténské, se posunul až do okolí Wrocławí. Přžití lužické populace bylo za této situace možné jen v jižní a východní části Horního Slezska. Výsledky výzkumů na pohřebišti v Kietřu ukazují, že potomci lužického obyvatelstva zde žili po odeznění skytských nájezdů ještě na počátku laténu. Po příchodu Keltů žijí obě etnické skupiny nějakou dobu vedle sebe a užívají stejné pohřebišť, zachovávající vlastní ritus. Záhy však dochází k latenizaci lužického lidu, který nicméně dlouho zachovává vlastní pohřební obyčej, aby na počátku 3. stol. zcela podlehl keltské asimilaci. Podobný proces prodělali nositelé pomorské kultury, kteří před tím dospěli až k jihu Středního Slezska.

Studie znalce dějin lužického lidu ve Slezsku M. Gedla je sice rozsahem nevelká, ale svým významem rozsah daleko přesahuje. Její hodnota spočívá jak v publikaci dosud nejvtějšího prozkoumaného pozdně lužického pohřebišť, tak zejména v historickém zhodnocení pramenů a v reálné formulaci osudu lužického lidu na prahu rané historické epochy. Pro studium konce lužického osídlení na našem území se Gedlova knížka nepochybně stane prací modelovou.

Vladimír Podborský

Jan Chochorowski, *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DCCXXIV, Prace archeologiczne, Zeszyt 36, Warszawa—Kraków 1985, 162 str., 55 obr. (z toho 1 barevná fototabulka) a 6 mapek v textu.

Monografie mladého pilného člena Archeologického Institutu Jagielloňské Univerzity v Krakově J. Chochorowského signalizuje nástup nové generace badatelů — skytologů ve střední Evropě, generace, která je schopna nejen plně absorbovat žej poznání svých předchůdců (M. Párducz, J. Harmatta, M. Dušek aj.), ale pojmut problematiku z historického i geografického nahladu tak, jak se o to kdysi pokoušel J. Böhm a nověji Zb. Bukowski. Autor zpracoval jednu z klíčových oblastí skytské, resp. skytoidní kultury ve střední Evropě: oblast Velké uherské nížiny, pro jejíž památky zvolil označení vekerzugská kultura (podle známého pohřebišť v Szentes-Vekerzug). Toto označení, ač ne nové, ale prací Chochorowského jaksí sankcionované, lze uvítat a lze si přát, aby se skutečně obecně ujalo a nahradilo jiné etnizující pojmy, které jsou v současné situaci nevhodné, ba někdy až matoucí.

Ze všech střeoevropských skytoidních skupin (západopodolská, kuřtanovická, al-földská a sedmihradská) má vekerzugská nejvýraznější archeologický projev a patrně i nejkvalitnější pramennou základnu. Z hlediska čs. pravěku není bez významu, že jsou do ní integrovány také četné památky z jižního Slovenska (celkem 49 lokalit, srov. seznam nalezišť na str. 159—160); přitom vychází jasně najevo, že mezi areálem vekerzugské a kuřtanovické kultury (ta zasáhla východní Slovensko) je neosídlené území. Mezi vekerzugskou a kuřtanovickou kulturou tedy není přímé spojení.

Autor rozdělil práci do 3 hlavních kapitol: I. obsahuje úvodní a obecné oddíly, II. předkládá analýzu archeologických pramenů a III. — nejdůležitější — shrnuje všeobecné poznatky o tématu z hlediska chronologického, systematického a etnického.

Kniha je doplněna seznamem bibliografických zkratk a soupisem lokalit vekerzugské kultury (bez literatury) z Rumunska, ČSSR a Maďarska.

Prvá kapitola obsahuje kromě úvodního zdůvodnění základní terminologie zvl. dějiny poznání vekerzugské kultury a konstatování současného stavu pramenů jejího poznání. Partie o historii výzkumů je zpracována velmi svědomitě a má mj. i bibliografický význam; je potěšitelné, že je tu plně zuzitkována také práce slovenských archeologů. V úvahu jsou vzaty prameny publikované do konce r. 1980, tj. 271 lokalit, z toho 96 pohřebišť (1952 hrobových celků) a 29 sídlišť (zbytek jsou jednotlivé nálezy).

Druhá kapitola je — jak tomu v pracích daného typu bývá — nejobsáhlejší a nejobsažnější (str. 30—127). Podává přehlednou analýzu keramiky, šperků, součástí oděvů, toaletních předmětů, nástrojů, zbraní, předmětů koňské výstroje a součástí vozů. Tato analýza je podána velmi úsporně (využití procentických výpočtů, přehledných tabulek a chronologických korelačních diagramů) a je dokumentována dobrými kresebnými ilustracemi. U každého keramického typu (mísy, pohánky, hrnce, vázovité nádoby, šálky, džbánky, mísy na duté nožce, amfory) je vyříděno obvyčejně větší množství variant (nejvíce — 34 — u vázovitých nádob) a pozornost je věnována i technologické stránce keramiky. Z hlediska terminologického lze vznést námitku proti označení „pohánků“ (obr. 2), které jsou spíše variantou džbánek (obr. 7). Stejným způsobem je podána přehledná analýza ostatních kategorií památek. V případě šperků jsou to: skleněné perly, mušle Kauri, náramky, kruhy a kroužky, jehlice, závěsky, ozdobné aplikace, spony, nákrčníky, zrcadla a kostěné šperky. Z nástrojů jsou uváděny: přesleny, kovové nože a jejich střenky, hliněné pintadery, méně časté kamenné závěsné brousky, šídla, jehly, slévačská lžice, dlátka a drtidla na obilí. Subkapitolu o zbraních začíná autor analýzou šipek tzv. skýtského typu; není-li zatím v areálu vekerzugské kultury přímých dokladů reflexního luku, je k dispozici přes 400 ks kostěných, bronzových i železných střel, nesprávně často označovaných za trojhranné (je rozlišeno 26 variant, ale převažují právě trojkřídle a trojhranné). Chochorowski cituje patrně veškerou základní evropskou literaturu o tomto typu památek (chybí snad jen J. Skutil) a přiklání se k té skupině badatelů, kteří šipkám prisuzují etnický význam. Z korelačního diagramu (str. 28) vyplývá také delší chronologicko-typologický vývoj střel skýtského typu. Dále je pojednáno o ozdobách toulce, sekerách, kopicích, dýkách, útočných nožích a mečích, pancíři a ozdobách štítu. Závěrečná pasáž II. kapitoly podává přehled o knoflicích, falérách, křížových průvlečkách a kroužcích koňských postrojů, o udidlech s postranicemi, dále o štěrháčcích a zvonečcích a posléze o ne právě početných dokladech čtyřkolového vozu.

V závěru II. kapitoly je zhodnocen podíl jednotlivých složek na vzniku vekerzugské kultury. V keramice jsou to jednak postgávské (k. Mezöcsát) a halštatské komponenty, jednak technologicky progresivnější (na kruhu robené zboží) šedá keramika tráckého typu a keramika laténská. V ostatním inventáři vyjma zbraní (výzbroj je téměř kompletně skýtská) je patrná diferenciacie: jsou tu evidentní importy, předměty místní a kimmerské tradice, halštatské i skýtsko-trácké provenience, jsou tu však i specifika typicky místní produkce (náramky s konci v podobě hadích hlav, hádkovité kroužky — „Spiralschläfenringe“); v inventáři koňských ozdob a uzdění je téměř 50%/₀ni komponenta z prostředí Mezöcsát a jen o málo menší část památek má předlohy halštatské.

III. kapitola začíná chronologií. Autor periodizuje vekerzugskou kulturu do 2 základních vývojových fází (I, II). Subfáze Ia začíná v poslední čtvrtině 6. stol. (nástup pozdně archaických prvků skýtské kultury) a končí na rozhraní 6. a 5. stol.; s ní končí i halštatské tradice v hmotné kultuře. Subfáze Ib trvá asi do poloviny 5. stol. (typy navazující na archaické předlohy), kdy — spíše již před polovinou 5. stol. — začíná fáze II. Ta je těžko rozlišitelná na subfáze a, b, zato v ní kulminuje provenience místních tvarů, od skýtských již dost odlišných; končí, a s ní celá kultura, kolem poloviny 4. stol. keltskou expanzí do Karpatské kotliny.

Následují stručné subkapitoly o sídlištních poměrech a hospodářství (nevelké osady se 60—150/200 lidmi, polonomádismus, rozvinutá výroba a obchod), o pohřebním ritu (inhumace mírně převažuje nad kremací, převážně ploché hroby, vzácné mohyly, výskyt kenotafů a koňských pohřbů), o genezi vekerzugské kultury (patrně etnický přisun z lesostepní zóny jižní Rusi) a o teritoriální parcelaci této kultury (SV skupina: Alsótelekes-Saniszlá, J skupina: Szentés Vekerzug-Szabadszállás, SZ skupina: Chotín-Presefany). Závěrečná pasáž je věnována etnicitě vekerzugské kul-

tury; autor podává přehled názorů na tento spletitý problém, definitivní řešení však nenalezá (eventualita Sigynnú?). Ke konečné odpovědi na otázku etnicity zřejmě čas ještě nedozrál.

Chochorowského knížka je vítaným přínosem středoevropské skýtologii. Tím, že podává utříděný přehled památek jedné významné oblasti skýtoindických kultur střední Evropy a shrnuje dosažený stupeň poznání, vytváří zároveň odrazový můstek dalšího studia, které nepochybně směřuje k větší syntéze. Zpracováním pramenů, literatury, celkovou koncepcí i dokumentačně je práce na velmi dobré úrovni a stane se bezpochyby vitanou příručkou specialistům i příležitostným zájemcům.

Vladimír Podborský

R. B. Arazova: *Kamennýje orudija truda ranných zemledeľčesko-skotovodčeskich plemen zapadnogo Azerbajdžana* (po daným eksperimentaľno-trasologičeskich issledovanij). Baku 1986, 162 str., 20 kresebných tabulek.

Obsah monografie je rozdělen do pěti částí. V první kapitole je podán stručný přehled ázerbájdžánských eneolitických nálezů datovaných do 6.—4. tisíciletí př. n. l. Ve druhé kapitole se autorka zabývá otázkou surovinových zdrojů, zejména proveniencí obsidiánu, jehož vzorky byly zkoumány optickým spektrografem a neutronovou aktivizační analýzou. Podle obsahu prvků Na, Mn, Zn, Sr, Fe a dalších byly určeny dva hlavní zdroje suroviny: jeden ve střední a druhý ve východní Anatolii. Podle zastoupení obsidiánových artefaktů v celkovém množství kamenných nástrojů rozlišila autorka 3 zóny: 1. do 250—350 km od naleziště (více než 80 % obsidiánových nástrojů); 2. do 600 km, označená jako kontaktní oblast (30—40 % obsidiánových nástrojů) a 3. nad 600 km (počet obsidiánových nástrojů pod 1 %). Zdroje obsidiánu pro oblast Ázerbájdžánu souvisejí s početnými vulkanickými centry Kavkazu. Proto je také obsah obsidiánových artefaktů na lokalitách vyšší než 80 % z celkového počtu kamenných nástrojů. Ostatní druhy kamenné industrie představují jen 17—18 %. Jde převážně o křemeny a jemnozrnné vulkanické suroviny ze severovýchodního předhůří Malého Kavkazu. Specialitou sledované oblasti je znalost a využití živice (bitumen) k upevňování čepelk do násad srpů a k reparačním účelům.

Ve třetí kapitole se autorka zabývá technikami štípaní kamene a jeho opracování, různými tvary jader, morfologií čepelk a využitím retuší.

Čtvrtá kapitola členěná na 4 oddíly podle jednotlivých lokalit přináší výsledky trasologických studií pracovních nástrojů, které lze rozdělit do dvou základních skupin: a) nástroje určené pro zpracování potravinových produktů, b) nástroje pro domácí práce. Dále autorka rozlišuje nástroje na charakteristické (10—20 %), druhoradé (5—10 %), méně významné (1—5 %) a náhodné (pod 1 %). Vedle specializovaných nástrojů existují rovněž nástroje víceúčelové až univerzální. Jejich kvantitativní pokles lze vysvětlit v souvislosti s větším uplatněním kostěných nástrojů.

V páté kapitole studuje R. B. Arazova pravěkou výrobu na základě experimentů a trasologických rozborů. Za tímto účelem byly rekonstruovány 3 typy srpů a tzv. žací nůž, z nichž je jako vývojově nejstarší považován srp s prohnutou násadou se šikmo vloženými čepelkami. Dokonalejší typ srpu tvoří prohnutá násada s horizontálně vloženými čepelkami, které vytvářejí spojitě ostří. Třetí typ reprezentuje jediná velká čepelka vsazená do obloukovité násady. Žací nůž se vyznačuje rovnou základnou a přímým ostřím, složeným ze 2—3 větších čepelk zasazených těsně vedle sebe. Experimenty prokázaly, že nejučinnější je druhý typ srpu a nejméně účinný je žací nůž. Čepelky upevněné do srpů živici snesly bez poškození či vylomení zatěžovací síly až 1000 N.

Z dalších nástrojů pak byly předmětem studia kostěné a parohové motyky a inventář s předpokládanou funkcí při zpracování masa, kůže, kostí a paroží.

V příloze jsou uvedeny souhrnné tabelární přehledy kamenných nástrojů na jednotlivých lokalitách a jejich důležité znaky. Kresebné tabulky zachycují reprezentativní výběr štípané industrie z lokalit západního Ázerbájdžánu. Celkovou kvalitou práce snižuje špatná reprodukce vyobrazení, na nichž jsou měřítka téměř nečitelná.

Eliška Kazdová